

XX.

Az Erdélyben létező keresztény vallások jogai, összeállítva a hazai törvények alapján.

Egyelőre megjegyzendő, hogy az erdélyi törvényekben az 1848-ban alkotott és szentesített 1-ső törvényszikkelyig különbség volt a négy bevett és megszenvedett vallások közt, de az 1848-ik évi 1-ső törvényszikkelyben e lévén: „Valamint a testvér Magyarhonban minden lakosok jogegyenlősége kimondva és életbe léptetve van, ugyan azon módon itt is e hazának minden lakosaira nézve nemzet-, nyelv- és vallás-különbség nélkül örök és változhatatlan elvül elismertetik, és az evel ellenkező eddigi törvények ezennel eltöröltetteknek nyilváníttatnak“ — ezen törvény által el van törölve a bevett és megszenvedett vallások közt azelőtt fennállott különbség, s az egyenjogúság mindenikre ki van terjesztve alkotmányos szilárd alapon. Mihezképest az Erdélyben jelenleg létező keresztény vallásfelekezeteket s azoknak követőit minden különbség nélkül alkotmány-szerűleg illeti:

I. A vallás szabadgyakorlás joga. Ez sarkalatos és alaptörvényül van téve az A. C. 1. r. 1. t. 2-ik articulusában; az A. C. 3. r. 1. t. 1-ső articulusába beigtatott, s ennyi részben az 1744-ki 6-ik articulus által is helybenhagyott unióban; az A. C. 2. r. 1. t. 1. és 2-ik articulusában és a C. C. 2. r. 1. t. 1-ső articulusában olvasható fejedelmi conditiókban; nem különben a Leopoldinum Diploma 1. és 3-ik pontjaiban. Ezen sarkalatos jogból kifolyólag

1.) Az Erdélyben létező keresztény vallások követői akár mely városban és faluban alapíthatnak eklézsiákat, építhetnek tornyokat, templomokat, s azokban nyilvános isteni tiszteletet tarthatnak. És valamint az eddig alapítottak, úgy az ezután bár mikor alapítandók s építendők birtokában és használatában senki által meg nem háboríthatnak. 1791: 55.

2.) Temetkező helyeket is állíthatnak, s ezeknek használá-

tában sem szabad őket háborgatni. 1791: 55. Halottjaikat akármely helyséből elvihetik, s ottan is nyilvános szertartással eltemethetik. A. C. 3. r. 56. t. 1. art. és 1791: 58.

3.) Papjaiknak szabad bémenni akármely városba, faluba, kórházba, börtönbe s akármely vallásu magános jószágára, betegek látogatása, vigasztalása, halálra leendő elkészítése és szertartásuk szerinti eltemetése végett, a nélkül, hogy más vallásu papok akadályozhatnák. 1791: 58.

4.) Egyik valláson lévő papnak a más vallásu pap hivatalába elegyedni nem levén szabad, az esketést, keresztelést, temetést, különvetést és elváltást mindenik vallás követőire nézve csak saját papjaik vihetik véghez. A. C. 1. r. 5. t. 3-ik és 4-ik art.

5.) Senkinek se szabad mást maga vallására való állásra erőszak, vagy akár minémü büntetés fenytéke alatt kényszeríteni. A. C. 1. r. 1. t. 8-ik art. — de vallását változtatni mindenkinek szabadságában áll; azonban ha az összeesketést, elváltást, vagy ekklezsiakövetést illetőleg fenforgó kérdések lennének függőben a vallását változtatni akaróra nézve, azokat előbb el kell határozni azon valláson lévő egyházi rendek előtt, melyen akkor volt, mikor e kérdések felmerültek. A. C. 1. r. 5. t. 4-ik art.

6.) Vegyes házasságra lépni szabad, s a vegyes házasságból születendő gyermekek közül a fiuk az apa, a leányok az anya vallását követendik, ez ellen történendő bárminő szerződés érvénytelenek lévén. 1791: 57.

II.) Az önkormányzás joga — autonomia, — mely alaptörvényül van téve az A. C. 1 r. 1 t. 3-ik árticulussában. Ebből kifolyólag

1.) Mindenik vallás-közönség püspökeit a maga egyházi gyűlésein szabadon választhatja a maga vallásán lévők közül, a megerősítés joga a fejedelmet illetvén. A. C. 1 r. 1 t. 9-ik art.

2.) Egyházi és világi egyénekből álló egyházi közönséges gyűléseket tarthat, ezeken a vallásos külső szertartást és egyházi igazgatást illető tárgyakban minden más rendek befolyása nélkül egyházi törvényeket alkotkat s egyházi dolgait azok szerint kormányozhatja; nem terjedvén ki ezen törvényhozó hatalma arra, hogy a vallás hitelveiben újítást csináljon. A. C. 1 r. 1 t. 3-ik art. Leop. Dip. 1 és 3-ik pontja.

3.) A házasság és elváltás ügyeit saját kebelbeli egyházi ítélőszékeiken saját egyházi törvényeik szerint intézhetik. A. C. 1 r. 5 t. 4-ik art. — 1791: 34 és 59.

4.) Mindenik vallás püspökei és esperestjei szabadon tarthatnak vizsgálatokat a vallásukat követő ekkleziákban. A. C. 1 r. 1 t. 9-ik art. és 5 t. 3-ik art.

III.) Joguk van alsóbb és felsőbb iskolákat alapítani, s azokban a nevelés és oktatás ügyét kebelbelileg intézni. Leop. Dipl. 1. 2. 3. pontja; 1791: 55. — e végre

1.) Kegyes alapítványokat tehetnek, s valamint magokat az iskolákat, ugy azoknak alapítványait elfoglalni, vagy más vallások alapítványaival összeolvasztani nem szabad. 1791: 54 és 55.

2.) Ifjaitak külsországok egyetemeire küldhetik magok további kiképzése végett. A. C. 3 r. 14 t. és 1752: 1.

IV.) A vallásos könyvek kinyomatására nézve sajtó-szabadság, a mennyiben a törvény az ily könyveket a censura alól kiveszi, s csak az illető püspököket és egyházi tanácsokat teszi felelősökké, hogy azokban más vallások iránt guny és sértegetés ne legyen. 1791: 56.

V.) A vallások követői jogosítvák minden hivatal-viselésre, jószág-szerzésre s birtoklásra. Leop. Dip. 5 és 6 pont; 1791: 12. 15. 20. 21. 22, és 1848: 1.

VI.) Jogégyenlőség, melyszerént a fennebb elősorolt jogok és szabadságok az erdélyi keresztény vallásokat s azoknak követőit, minden különbség nélkül, egyenlően illetik. 1791: 53. és 1848: 1.

Az itten összeállított jogokat és szabadságokat magokban foglaló, fennidézett törvények a Decretum Tripartitum II-ik része 3-ik titulusában és az 1791-beli 7-ik törvény-czikkkben értelmezett alkotmányos törvényhozó hatalom kifolyásai lévén, annálfogva azoknak szentsége és sérthetetlensége felől kezeskedik.

1.) A Trip. II: 3 t. — mely szerént: *Constitutiones ligant primo ipsum Principem, qui eas populo pustulante edidit; deinde ligant omnes jurisdictioni Principis subjectos.*

2.) A törvényeket szentesítő királyi s fejedelmi diplomák, — melyekben e van: *quas leges tam Nos ipsi observabimus, quam per alios quoscunque observari curabimus.*

3.) Az ugy nevezett *Assecuratorium Rescriptumok*, melyekben arról van biztosítás, hogy az ország törvényei, az új uralkodónak a legközelebből összehívandó országgyűlésen leendő törvényes felavattatásáig is meg fognak tartatni.

4.) A Leopoldinum Diploma, mely államszerződés dicső emlékü I-só Leopold és Erdély közt, vagyis az 1791: 2-ik törvény-

czikk szavai szerént: *radicale conventionis inter Divum quondam Leopoldum I. et Principatum Transsilvaniae Sponte initae instrumentum*, — s melynek 1. 2. 3-ik pontjaiban ki van kötve, hogy a vallások és iskolák ügyeiben változás ne tétessék, azoknak vagyoni-sértetlen hagyassanak, s az országnak ezen államszerződés előtt fennállott törvényei, kivévén az ugynevezett *resistendi jus-ról* szólókat, sérthetlen erejükben megtartassanak. Mire nézve dicsó emlékü I. Leopold ezen államszerződést következő ünnepélyes szavakkal fogadta el és szentesítette: *Nos itaque visis et examinatis praedictis articulis et punctis, eosdem in omnibus suis partibus et capitulis adprobamus, et in perpetuum valitura lege facimus, tenore praesentium promittendo in Verbo Regio, et apud Nos, et Nostram Serenissimam Domum nunquam violabili fide, quod illas firmiter, et inconcusse servabimus, et servari faciemus.*

5.) Az 1791-beli 2-ik törvény-czikk, — mely azt tartja, hogy valamint általában az országnak minden törvényei, ugy különösen a Leopoldinum Diploma is, s annak minden pontjai, a mennyiben későbbi törvények által változást vagy módosítást nem szenvedtek, a magok épségökben szentül megtartassanak, s ennek nagyobb biztositékául a Leopoldinum Diplomát Erdély fejedelmei az inauguratiokor a hodolati-eskü letétele előtt, mindenkor szentesítsék s így szentesítve az országnak adják ki.

6.) Azok a királyi s fejedelmi hitlevelek, melyek által a Leopoldinum Diploma az 1791-beli 2-ik t. czikk értelmében következő szavakkal szentesítettett: *Nos itaque praeinsertum Sacrum Diploma, omniaque et singula in eodem contenta, in quantum subsequenter mutuo Principis et Statuum consensu arcrticulariter alterata non essent, rata, grata, et accepta habentes, eisdem Nostrum consensum benevolum, et assensum praebuimus, eademque ratificavimus, et confirmavimus, promittentes, et assecurantes eosdem Status et Ordines, Verbo Nostro Regio et Principali, fideque apud Nos, et Augustam Domum Nostram nunquam violabili, quod Nos juxta praeinsertum Sacrum Diploma Leopoldinum, legesque abinde diaetaliter latas, vel in futurum ferendas Universos et Singulos M. Principatus Transsilvaniae trium Nationum et quatuor receptarum religionum Satus et Ordines in Suis legibus, juribus, libertatibus, immunitatibus, indultis, privilegiis, et approbatis consvetudinibus Sancte, et illibate conservabimus, conservarique curabimus, uti Vigore Diplomatis nostri per Successores quoque Nostros Successivis tem-*

poribus toties quoties ante depositionem homagii confirmandi, approbamus, ratificamus, et confirmamus, atque promittimus.

7. A törvények megtartására letett királyi s fejedelmi eskük. Az eskü az 1791-ki 1-ső t. czikkbe e szerint van beigtatva: Ego, qua ad praesentia comitia Transsilvanica benigne denominatus Plenipotentiarius Commissarius Regius ex speciali mandato Suae Majestatis Sacratissimae, juro in animam atefatae Majestatis Sacratissimae, per Deum vivum, ejusque Sanctissimam Genitricem, Virginem Mariam, et omnes Sanctos, quod Eadem Altefata Majestas Sacratissima, juxta elargitum universis Magni hujus Principatus Transsilvaniae omnium trium receptorum Nationum Statibus et Ordinibus benignum suum assecuratorium Rescriptum Regium, Eodem, cujuscunque ordinis, omnes et singulos, in communi vel particulari, in eorum juribus, et privilegiis, immunitatibus, et indultis, rite, sancte, et illibate conservatura, nec iisdem quaqua ratione derogatura, nullumque insuper Principis boni munus intermissura sit. Ita me Deus adjuvet, et omnes Sancti.

8. Az 1791-ki 3-ik törvény czikk, mely a fennebbi eskü letételét következő szavakkal szabta alaptörvényül: Quemadmodum Sua Majestas medio benigni Sui Rescripti Assecutorii de 3-tia Decembris anno 1790 emanati Status et Ordines hujus Principatus de juribus, legibus, privilegiis, indultis, quae Sacro Diplomate Leopoldino, hocque secutis benignis Resolutionibus et Sanctionibus concessa fuerunt, illibate conservandis securos esse jussit, et hanc clementissimam Assecurationem Suam fidei quoque Sacramento post receptum a Statibus et Ordinibus fidelitatis homagium, per Commissarium et Plenipotentiarium Suum Regium, nomine et in animam Suae Majestatis deposito firmare dignata est, ita Successores quoque Suae Majestatis Sacratissimae, Reges Hungariae, in futurum juxta formulam juramenti articulo 1-mo insertam eodem modo, quo nunc factum est, confirmabunt.

9. Az 1791-ki 6 t. czikk, melynek ide vonatkozó szavai ezek; hinc vi harum legum et tractatum, tam Sua Sacratissima Majestas, quam secuturi ejusdem ex Augusta Domo Anstriaca successores, qua legitimi Reges Hungariae Transsilvaniam, tanquam ad Sacram Regni Hungariae Coronam pertinentem, eodem cum Hungaria imperii et successionis jure tenebunt, et velut propriam habentem constitutionem, nullique alteri Regno subjectam, juxta proprias leges et constitutiones legitime confirmatas, non vero ad normam aliarum Provinciarum hereditariarum gubernabunt.

10. Az 1791-ki 8 t. cikk, mely szerint a végrehajtó hatalmat a törvények értelme szerint kell gyakorolni; a törvény szavai ezek: *Executiva potestate per Suam Majestatem, et successores ejusdem in sensu legum exercenda.*

11. Az 1744-beli 6-ik t. cikk, mely az A.C. 1 r. 1 t. 1 articulusába íglatott egyesülési esküt, s az egyesülés feltételeit, a mennyiben a felségi jogokkal össze nem lérték, eltörölte ugyan, de egyebekben következő szavakkal hagyta helyben: *reliqua parte, qua libertatem liberi exercitii receptis religionibus permitterent, et nationum receptarum mutuam jurium et legum conservationem spectarent, in vigore relicta.*

12. Az 1744-ki 6-ik t. cikkbe beígatott egyesülési eskü -- unionis juramentum, mely szerint az uralkodó iránti hűség fogadása mellett, minden honpolgár esküt teszen le az alkotmány és törvények megtartására, következő szavakban: *Ego N. N. juro per Deum vivum et aeternum, omnia jura, indulta, immunitates, et privilegia trium nationum Principatus Transsilvaniae in communi vel particulariter indulta, leges et constitutiones receptas et approbatas, absque nationum, et religionum receptarum respectu, conservare annisurus, neque palam, neque occulte, machinationibus aut Consiliis Statum formamque Reipublicae hujus intervertere, immutare tentaturus, in Comitibus, vel Dietis, quidquid pro servitio Principis, emolumento Publici, et Patriae hujus tranquillitate, postposito cujusvis privati commodo, utile, aut commodum visum fuerit, meo voto, viribusque secundaturus, quin vel unius privati oppressionem precibus, et voto coram Instiis debita reverentia, respective vero demississimis coram etiam Augustissimo Principis throno promoturus, omniumque et singulorum justis causis pro aequo, et justo succursurus ero, ita me Deus adjuvet.*

13.) Az 1791-ki 5-ik t. cikk, mely az unionis juramentum letételét a törvényes kort bétöltött honpolgárokra nézve következő szavakkal rendelte meg: *In conformitate articuli 6-ti de anno 1744 conditi, de novo statutur, ut singuli nobilium et civium homagialis suae fidei Sacramentum Principi dicturi, occasione depositionis homagii, juxta formulam praedecarato articulo insertam, Juramentum quoque unionis deponere teneantur, insuper vero respectu illorum, qui ad officia aliqua publica adplicarentur, formulis juramenti clausulae quoque Juramenti unionis, pro more antea etiam observato, inserantur; non secus illi, qui licet extra officium constituti essent,*

legitimam tamen actatem assecuti, voto et sessione in publicis Comitibus, vel aliis Congregationibus, et Gommunitatibus potirentur, prout et indigenatum inter Status, vel in civitate aliqua consecuturi, occasione receptionis suae ad deponendum unionis juramentum obstricti sint, conditionesque ejusdem unionis A. C. part. 3-tiae tit. 1-mi art. 1-mo expressas, in quantum per praecitatum anni 1744 Articulum Novellarem alteratae non fuissent, in sensu articuli 6-ti Novellaris 1744 sancte et inviolabiliter sub paena in legibus statuta observare teneantur.

Ez összeállítást két megjegyzéssel zárjuk bé: Egyik az, hogy midőn valaki a fenn idézett törvényeket, államszerződéseket, diplomákat és esküket olvassa, a „trium nationum et quatuor religionum receptarum“ kifejezésen ne botránkozzék meg; mert az, mint a jogegyenlőséggel ellenkező, az 1848-ki 1-ső t. cikk által el van törölve; másik az, hogy ha mind ezen törvényekkel, államszerződésekkel, diplomákkal és eskükkel ellenkező tényekre is akadna a történelem terén, keressen vigaszt és tanúságot amaz emlékversben, melyet a történelem I. Ulászló sirjára így irt fel:

Romulidae Cannas, Ego Varnam strage notavi.

Discite mortales, non temerare fidem.

Különfélék.

London, 1866. A legújabb kor eléhaladásának egyik jele, hogy a különböző nemzetek ma már nem elégesznek meg a más országokról birt oly csekély ismerettel mint régente, s a ki a következményeket figyelemmel vizsgálja, azt fogja tapasztalni, hogy az ország-, nép- és vallásismereti kör ily módon lett kiterjesztése már is számos hasznos eredményeket hozott létre. Minél jobban ismerjük egymást, annál inkább is becsüljük. E nézetek s az angol unitáriusokkal való szorosabb viszony indítanak arra, hogy egyházaik beléletének egy-két mozzanatát főbb vonásaiban ismertessem.

Tudva van, hogy angol hitrokoninknál minden egyház teljesen független a másiktól: kapocs egyedül a főbb hitelvek ugyanazonsága, melyek alapja a szeretet. Ez elv, vagy törvény — t. i. a szeretet — gyakorlati alkalmazását valóban fel is találjuk minden tetteikben. Templomok és iskolák építésében bámulatra méltó tekintélyes összegekkel támogatják egymást. Számos egyesületeik olcsó könyvek, felolvasások, gyermekek és felnőttek számára felállított iskolák által igyekeznek irtani a tudatlanság burjánait, s így útát vágni a szabad eszmék diadalának.

Valahányszor egy új egyház alakul, első teendő természetesen templomot építeni, aztán oskolát és könyvtárt kapcsolni mellé, melyek tagadhatlanul szorosan kiegészítői is egymásnak. Az iskolák három osztályba sorozhatók: hétköznapi, vasárnapi és olyakra, hol hetenként egy pár estve felnőtteket tanítanak írni, olvasni és számolni. A könyvtárak vagy az oskola termében, vagy a templom kijárásánál levő szobában vannak elrendezve. Ezeket a gyülekezet önkéntes adományaiból alapítják és tartják fen, s minden egyháztag ingyen használhatja. A tudomány minden ágából vannak a legjobb művek s olvasója is meg van mindeniknek, noha a nép itt is leginkább kedveli a történelmet, utazást és nevezetes egyének életíratát. Szükségtelen mondanom is, mily becses eszközök e könyvtárak avégre, hogy a felnőtt tovább fejleszthesse, mit a gyermek bevégzetlen hagyott az oskolában.

Az ismeret-terjesztésnek egy másik s nézetem szerént még termékenyítőbb csatornája az ugy nevezett felolvasások (Lectures). Ezek tartási ideje a tél, mikor az estvék hosszúak s a meleg nem akadályozza sok embernek egy szobában való huzamosabb együtt létét. Októberben társasággá alakul néhány művelt egyháztag, s az előadások tárgyát és idejét meghatározván, a pap vasárnap kihirdeti. Minden héten van egy ily felolvasás, csekély megszakítással ápril hóig, s az oskola terme mindig zsufolva van minden rangu és nemű hallgatókkal, a belépti díj a lehető legcsekélyebbre lévén szabva. Az előadó csak ritkán olvassa tárgyát, hanem népszerűen beszéli el. Az előadást mindig eszmecsere követi. A hallgatók kö-

zül rendre többen felállnak s egyes pontok felől bővebb felvilágosítást kérnek vagy tesznek; szóval, a tárgyat minden oldalról megvizsgálván, azon megelégedett tudattal távozik el mindenki, hogy valami újat tanult. Felölelik itt mindazt, mi az emberi szívet és értelmet érdekli. A legkényesebb történelmi, társadalmi, tudományos és vallásos kérdéseket a vizsgálódás oly szabadságával, az igazság oly bátorságával tárgyalják, mi az idegent bámulatra ragadja. Nem czélom a tárgyakat mind fel sorolni, csak a főbbeket kívánom megérinteni. A vallásban: a különböző felekezetek miben való eltérése; a csudák hiteles vagy nem hiteles volta, a megváltás az unitáriusok értelme szerint; — a történelemben: a reformáció; a disszensek mult és jelen viszonya; Anglia alkotmányos kifejlődése és Cromwel a legkedvenzebb tárgyak. A társadalmi kérdések közül ez évben különösen a szavazati jognak a munkás osztályra való kiterjesztése s az ugynevezett nő-emancipatio foglalták el a főhelyet. Ezekkel kapcsolatban a nemzetgazdaságot is figyelembe veszik. Most a természetrajzból, majd a vegytanból hallunk érdekes előadást, s miután itt a lelki szemekkel való látás nem oly világos mint más téren: kísérleteket és rajzokat vesznek segédül, mint a melyek igen czélszerű eszközök a minden tanítás czélját, a tiszta fogalom-adást, betölteni. Főhelyet foglal el a geologia is, a Darwin híres theoriájával együtt, miből észre vehetni, hogy itt minden új-eszmét igyekeznek a nemzet minden osztályával megismertetni és így megakadályozni ana nagy hézag eléállítását, mi például a német tudosok és nép közt meg van. Az angol író művét száz meg száz nyílt helyen olvassák, magyarázzák, hirdetik és bírálják; őt a nép is jól ismeri.

A fennebbiekhez kell még adnom, hogy nem csak a hasznost, hanem a szépet is tekintetbe veszik, a mennyiben ugyanis némely előadás kizárólag a jeles költők műveiből való olvasásnak és szavalásnak van szentelve, megismertetvén egyszersmind a költő életét, korát sat.

Több helyen a szegény osztály számára nyitnak ily előadásokat, hová a bémenet-díj csak egy penny s az előadók — Londonban — az egyetemi ifjak.

Az elmondottakból — úgy hiszem — kitünik, hogy az angol unitáriusok e tekintetben is mily nemesen fáradoznak, mily kimerülhetetlen áldozattal, szeretettel és igazsággal igyekeznek eleget tenni amaz igazság követelésének, hogy a műveltség és szabadság együtt jár, egymásnak kiegészítői.

Benczédi Gergely.

Colenso püspök excommunicáltatása. Az excommunicáció, mint éjjeli bagoly, visszavonult korunk felvilágosodása elől, s ha valahol megjelenik, annál nevetségesebb. Európában nem találván alkalmasnak a levegőt, közelebbről Áfrikában jelent meg ez a mumus, Colenso (Natal-kerületi) ánglikán püspök ellen. Ez a művelt, tudós főpap egy derék bibliamagyarázatot adott ki,

mely az egész művelt világ előtt becsületére válik. Ő nem vette a biblia szavait, hanem szellemét, s így pl. a Mózes világteremtéséről való elbeszélésében a hat napot, annyi korszaknak tekinti, s nem hunyván szemet a tudomány előtt, megengedi, hogy a föld 6000 évnél öregebb. E volt büne. Az anglikán püspökök nagyobb része, papságukkal együtt, felzúdultak az eretnek ség ellen. A jóreményfoki püspök előljárt a buzgóságban, s talán abban a jó reményben, hogy legszentebb kötelességet cselekszik, összegyűjté az afrikai többi preláthusokat, s Colensot formáliter excommunicálták. E nem volt elég; a szentszék biztosokat küld ki, kik a natali kerület egyházaiban hirdessék ki az átkot, s zárják ki tetteleg az eretnek püspököt megyéjéből s hivatalából. Történtek aztán keresztényi szép jelenetek. Némely templomban mig Colenso a szószékről prédikált a gyülekezetnek a szeretet nagy törvényéről, a biztos az oltár előtt olvasá a kiátkozó bullát. A nép ámult a botrányon, melynek végével tiszteletreméltó püspökéhez ragaszkodását adresseben nyilvánítá, mig a biztosnak utat mutatott. — Colenso ily jelenetek után pert indított a jóreményfoki püspök ellen a királyi titkos tanács (Privy Council) előtt: s ez az ítélen excommunicációt megsemmisítvén, Colensot püspöknek ismerte el. Fizetését azonban a püspöki alapból azután is visszatartották; miért Colenso megint pert indított s megint megnyerte. Angliában a legtekintélyesebb anglikán laikusok gyűjtöttek egész tüntetéssel perköltséget Colenso számára. Lehet képzelni a tulorthodox püspökök dühöngését; s miután törvény-utján nem árthattak neki: igyekeztek a klérikális lapokban mindenféle vádakkal becsmérlni az eretneket. Közlebbbról azzal támadták meg, hogy kiadott énekes-könyvében egy ének sincs, melyben Jézushoz imádás intéztetnék; mire Colenso azzal felelt, hogy a bibliában Jézus nem is követel sehol maga részére imádást. — Ezért tör ki a *Times* (nov. 13. 1860.) egy vezércikkében: „Hogy a legmiveltebb osztályokban naponként növekszik a közönyösség s elidegenedés az anglikán-egyház dolgai iránt. Az értelmesebb emberek visszavonulnak a meddő vitáktól, a papság szűkeblü, fondor erőlködéseitől. Ennek végét nem bajos már megmondani. Az anglikán püspökök egy szép reggel arra ébredhetnek fel, hogy az angol nép nagyobb része nem tartozik a nemzeti egyházba; s azok is, kik még templomaikba járnak, elvesztették bizalmukat prédikátoraikban. sat.“ — Ezért kérdi a „Nonconformist“ (nov. 10): „Hát ez reformált egyház?“ s nem talál szavakat zilált állapotjának festésére. — Nagy jelek ezek a kereszténység fejlődésében. . .

Hollandia századok óta hazája volt a szabad gondolkozásnak polgári, ugy mint egyházi téren; s most is hű multjához. Theologiai fejlettsége mily magas fokon áll, s mily közel hozzánk: hangosan szólnak erről Reville, Scholten, Opzoomer neveik; s a gröningsai, leidai és utrechtii egyetemek nagy hire. A mi minket unitáriusokká teszen, egyedül az „Atya Isten“ imádása, a „háromság“ el nem ismerése: ezt amott is hirdetik és vallják. Ime az érintkezési pont, melyben a hollandi ref. egyházzal találkozunk!

Maholnap keressük, hogy mi köztünk a lényeges különbség: és nem találjuk. — Ki a hollandi ref. egyházzal bővebben kíván értesülni, utaljuk a „Protestáns egyh. és iskolai lap“ 1865-beli 16-dik s következő számaiban Kovács Albert pesti ref. theol. tanár jeles cikkeire.

Németországban hasonlóképp epochális eseményt látánk lefolyni. Europa közepén, a legnagyobb civilizált európai birodalomban, a szintén ezer éves katolikus suprematia megszűnt. Poroszországgal Németország élére a protestántizmus lépett. Europa szíve protestáns lett. A poroszszellemű protestántizmusnak, ez idő szerint, nem nagy barátjai vagyunk ugyan, de bizunk a mívelt német nép előretörő szellemében, — mely az 1865-ben jun. 7—8 napjain Eisenachban tartott első német protestáns egyleti gyűlésen is (Der erste Deutsche Protestantentag) oly nagyszerűen nyilvánult, főleg a Schwarz Károly, gothai udvari főpap, és Dr. Rothe beszédeikben. Az első a tanszabadságról beszélt. Mi a protestáns tanszabadság és mik ennek határai? ezt a kérdést teszi fel, s mély bölcseséggel fejti ki, hogy a határokat nem szabhatják meg a régi confessiók, melyek mindenkor csak azon idő gondolkozásának kinyomatai, melyben szerkesztettek. A protestáns szellem követeli, hogy a közmivelttség előhaladásával, maga a protestántizmus is haladjon fokonként. Ez pedig úgy történik, ha a komoly, őszinte vizsgálódás az egyház terén nem akadályoztatik, s az eredményeknek szabad közlés engedtetik. — Rothe beszéde e kérdés körül forgott: Mely eszközök által nyerhetők vissza ismét az egyháztól elidegenített tagok? — Ezen apostoli emelkedettség s elragadó erőtől áthatott beszédek nagy jelentőségű nyilatkozatok a német protestántizmus kebelében, — s a „Protestáns egyh. és isk. lap“ bizonyára számos érdemeit növelte, midőn mind a két epochális beszédet lefordítva közölte 1865. 38-k s következő számaiban.

A francia protestáns egyházban a szabadelvű s orthodox pártok közt évek óta növekszik a feszültség. Az orthodox párt közelebről törésig vitte. Ugyanis a párisi consistoriumban ideig-meddig többségre jutván, azon szabálynál-fogva, hogy a segéd-papokat minden három évben újból meg, vagy meg nem erősíteni, jogában áll: az ifju Coquerel Athanaset, ki Páris egyik népes egyházában több évek óta, mint segéd-pap, köztiszteletben állott, s a szabadirányú pártnak kitünő szónoki tehetsége s „Le Lien“ czimű lapja által vezérévé vált: továbbra nem erősítette meg a segéd-papságban. Az agg Paschoud Márton erre kijelenté, hogy neki s gyülekezetének más segéd-pap nem kell; maga kezdett hát prédikálni, minden beszédeben róván az orthodoxok türelmetlenségét. A consistorium, melynek Guizot exminister a vezére, most az öreg Paschoudot teljes fizetésével nyugalomba tette. De az öreg úr tiltakozott a nyugalmazás ellen s folytatta beszédeit. A dolog az oktatásiügyi miniszter eleibe került, ki elismerte, hogy Paschoudot nincs joga a consistoriumnak letenni. A mint olvastuk, Guizot a császár-

nál is járt; de az öreg még mind prédikál, s a közönség csödüll hallgatni őt. Coquerelt pedig diadallal fogadták körútjában a déli ekkleziák mindenütt, s többfelőlről kapott meghívást rendes papságra; de ő a központon kíván maradni. A consistorium kicsinyes szűkkeblü eljárása boszuságot gerjesztett a francia protestáns egyház nagyobb részében, míg Coquerelhez minden vidékről részvéti-iratok küldettek, a közönség nagybecsüléséről biztosítván őt a lelkiismeret szabadságáért oly férfiasan folytatott küzdelmeiben. Az angol s amerikai unitáriusok szintén adressel tisztelték meg őt.— Coquerelnek legnagyobb bűne az, hogy a háromság tanát elvetette, mint következő czikkéből is megtetszik:

Coquerel a Krisztus Istenségéről. (Le Lien sept. 1866). A Krisztus istenségének kérdése egyike azon régi kérdéseknek, melyek a francia protestánsok közt vita tárgyát tették; több más pontok közt, e felett is különböző vélemények merültek fel, s így méltán foglalkozhatik egyházunk vele.

Az orthodoxok kevés száma a régi, de a szentírásban nem található Trinitás tanát vallja, egy oly tant, melyszerént az Isten-ség három személyre oszlik, kik mind hárman Istenek, de a kik mégis csak egy Istent tesznek. Ez a tan teljes formájában az ötödik vagy hatodik század óta számíthatja lételetét. Az új testámentomban egészen ismeretlen, hol sem a Háromság szó, sem annak fogalma nincs meg. Elég világos, hogy ezt, mint saját találmányukat, János 1. levelébe a trinitáriusok, úgy szólván, egy kegyes család által csuszatták be; de szerencsére ez ma már senkit sem igen ámit el. De nem csak ez a gyengéje van a Háromság tanának, hanem az is, hogy érthetetlen, hogy annak az értelem s lelkiismeret előtt semmi világos jelentése nincs. S mégis oly nagy a hagyomány hatalma, hogy a háromság tana nem csak a katolikus egyházban, hanem a protestánsok nagy része előtt is törvényszabta tan. A franciaországi reformált egyházban szerencsére másként áll a dolog. A mi egyházunknak semmi hivatalos tana, semmi hitformája nincs, s a minék ezt szertartásunkban az orthodoxok véleménye szerint pótolnia kellene, az „Apostoli hittételben,” a háromság világosan hiányzik. Nem egyszer mondtuk s valóban úgy van, hogy egyházunkban még az orthodoxok között is igen kevés a háromság-hívők száma. Ezek nagyobb része megelégszik azzal — az általános állítással, hogy a Jézus Krisztus Isten, mely kifejezés különbözik a háromság tanától; azonban ennek a kifejezésnek is vannak gyengéi: egyik az, hogy a szentírásban ez is hiányzik; mert Jézus soha sem mondta magáról „én Isten vagyok,” s ha mi róla szólunk, helytelen egyébnek mondani őt, mint a minék Jézus maga vallotta magát, — másik gyengéje az, hogy határozatlan, fenhagyja ezeket a kérdéseket: hátt mennyiben, meddig a határig, mily értelemben Isten a Jézus?

A francia liberális protestánsok nem nyughatnak meg egy ily határozatlan, kétséges kifejezésen, mely ezer különböző értelmezést foglalhat magában. S már rég óta megszokták, Jézus lélek-

tani természetének kérdése meddő vitatása helyett buzgalmukat a szentírás egyszerű tanításaira s főleg Jézus saját szavaira fordítani. Ő soha sem mondta: „én egyike vagyok a három isteni személyeknek,” — mint az igazi trinitáriusok mondják; soha sem mondta: „én Isten vagyok,” — mint az orthodoxok egy része mondja. Ő Isten fiának mondta magát. Ha Jézus e nevet magára nézve elégnek tartotta, nem kellene-e tanítványainak is így nevezni őt? Mi jogánál fogva illetik más nevezettel? Állíthatnak-e olyant Jézusról, mit ő magáról nem mondott? — a liberális protestánsok ezt nem engedik meg. Anélkül, hogy Jézus természetét illetőleg minden homály eloszlatásán töprenkednének, a liberálisok Jézust azzal a dicső nevezettel ruházzák fel, melyet ő igényelt magának, mely szerintek a legszemben fejezi ki Jézusnak Istenhez való viszonyát, menyei Atyja előtti fiui meghajlását.

Ez a nézet nem új a francia protestánsok között. Az utóbbi 50 év alatt ezerszer fejezték ki magokat ebben az értelemben a szószékről s nyomtatványaikban s nevezetesen nem egy kátéjokban. A párisi iskolákban ezren meg ezren tanulták ezt így, s tanulják most is egyházunk jövődöbeli hivei. Igaz, hogy egyszer-nátszor eddig is keltett vitát a protestánsok közt: de komolyabb szakadást nem idézett elő, most azonban, fájdalom, mind komolyabb napok látszanak bekövetkezni egyházunkba; az orthodoxiának eszébe jutott az excommunicáció elvét ébreszteni érvényre. A liberálisokra nehéz próbák várnak.

Bibliafordítás. Párisban egy fontos terv volt készülöben, t. i. hogy egyenlő számu katolikus, protestáns és zsidó tudósokból egy társulat alakuljon, mely egyedül a tudományt tartván szem előtt, az eredeti szövegből egy lehető legcorrectebb francia fordítását eszközöljék a bibliának. A fontos terv megtört a kath. püspökök tiltakozásán. Ezek közt a lyoni érsek tüntette ki magát, ki körlevelében kereken kijelentette, hogy soha sem ismeri el, hogy a biblia lefordítására a kath. egyházon kívül másnak joga s reá tekintélye legyen.

Olaszország. Nem akarunk a nagyszerü kérdés fejtegetésébe ereszkedni, mely most az olasz nép s a pápaság előtt áll. Elég annyit mondanunk, hogy ama félszigeten világfontosságú esemény fejlődik szemeink előtt. A pápa ezeréves világi uralma vége felé jár. Az olasz parlament a számos zárdákat eltörölte, a pap-ságot ellenörzés alá vette; a polgári házasságot decretálta; a vallási szabad vizsgálódásnak útát nyitott. Hogy ezeknek roppant hatásuk lesz a kereszténységre, felesleges mondani. Mi csak rámutatunk.

A jézsuiták, mi okból, nem tudjuk megmondani, Bécsben megint letelepedni szándékoznak. A községtanács azonban nem sok vendégszeretetet mutatott irántok, midön, két votum hijján, mindnyájan tiltakoztak a vendégek ellen; a mellettök szóló két képviselő is, azt írják, pap volt. — Prágában szintén hangosan felzúdultak az öket szerencsétlötő jézsuiták ellen, s írják, hogy meg-

érkeztökkor sok tekintélyes család, talán tüntetésből, protestáns vallásra tért. — Ideje is volna immár, hogy ezek az atyák valahára hagynák vépképen el ezt a háládatlan földi világot; az aféle bölcseséggel, milyen pl. a Klinkonström úr beszédeiben áradoz, ugy sem sokra lehet menni a mai komolyabb időkben. Vannak a katholicus egyháznak mindenütt papjai s tanítói, kik bizonyosan teljesítik kötelességeiket; mire hát feleltök az az örökös gyámkodás!

E. Amerika vallási szellemét kedvezőleg jellemzi a new-yorki „Christian Register“ idei novemberi egyik száma, melyből pár sort átveszünk. „A vallási mozgalmaknak — úgy mond — ebben az országban jelenleg nem egy vonzó és érdeklő vonása tűnik fel. A hittani tételek vitatásával nem sokan törődnek. Az egyházi sajtó aránylag keveset szól a háromságról s hasonló kérdésekről. A kereszténység erőteljes nyilatkozását most egy más irányban szemléljük, és itt oly tevékenységgel, melynél élenkebben a kereszténységnek egy szaka sem nyilatkozott. Azt hiszszük, ez a vallásosság komoly és emelkedett szaka, melyben érteni kezdi a világ, hogy Jézus vallása nem elméleti rendszer, hanem élet és gyakorlat. Az egyház legjobb erejét nem fordítja csak dogmatikus irányba, vagy egyházi külső szervezetre; hanem sokkal inkább igyekszik nemes tettekkel, áldozatkészséggel, jótékonyssággal igaz buzgósággal gazdagítani az életet. Bár mely felekezet mozgalmi közé vegyülünk: ezt az irányt látjuk fejlődni. A testvériség az egyetemes kereszténység színeképen tűnik fel, s mindenik egyházi körben kezdjük otthon érezni magunkat. Bizonyos mély érzés szorítja ki mindenfelé a szörszálhasogató okoskodást. Egyben másban különbözünk, de érezzük, hogy a mi a keresztény vallás lelke, a szeretetben, jó cselekedetekben s a nemes szabadság ápolásában közös téren munkálunk. Itt becsülni tudjuk egymást, s kézen fogva haladunk. Ritka most az a szűkkeblűség s az az elfogult, sivár gondolkozás, mely csak magát tartja az igazság birtokosának. Lejárt annak ideje! a keresztény közvélemény sújtja az eféle vallási vaskalaposságot... „Ezután rendre szemlét tart a czikk az é. ámerikai jelentékenyebb felekezeteken, s örvend, hogy mindenikben a fennebbi igaz keresztény szellemet látja éledezni. — Az új világ, úgy látszik, nem csak polgári, hanem vallási szabadságban is túlhaladta az öreg Európát.

Az unitáriusok Amerikában. Az é. ámerikai unitáriusok áthatva a szabadságharc szerencsés bevégezte örömétől, a mult 1865-ik évben szokatlan nagy számmal gyültek össze New-Yorkban, s meghatározták, hogy az eddigi „American Unitarian Association“ nevű központi egylet mellett alapítsanak egy szélesebb körű egyletet, mely évenként egyszer gyüljön össze, s ezt „National Conference“ név alatt meg is alapították. Hogy nyomát hagyja ez a tervező gyülés, százezer dollárt irtak alá tagjai „Antioch College“ nevű theologiai akademiájok segélyezésére; s százezer dollárt viszont egyéb vallási jótékony célokra. Mely összegeket az irt célokra fordítás végett a régebbi „Association“ hivatalának által is adták. Ez a szép áldozatkészség, mutatja a gyülekezet nagy lel-

kesültségét s az unitarizmusnak Ámérikában nem csak szellemi, hanem anyagi erejét s újabb fejlődését.

A „National Conference“ első rendes gyűlését az idén tartotta meg, október 9-ik s következő napjain Syracuseban, New-York államban, 430 képviselő lévén jelen, s ennél még több magán ember. Sajnáljuk, hogy nincs terünk e gyülekezetről, szervezetéről, határozatairól bővebben szólni, melyről a new-yorki „Christian Inquirer“ hetilap (okt.) azt írja, hogy soha komolyabb, lelkesültebb és értelmesebb gyülekezetet nem látott. Előadatott itt, hogy tavalyi adakozásuknak minő eredményei lettek, mik a további teendők? Első határozatuk szerint jegyzőkönyvbe ígtatták az Unio szerencsés átalakulása s a szabadság szellemében való meggyőződése feletti hálójokat, s fogadást tettek hazájuk közsabadsága felett ezután is mindig hiven örködni és mindent áldozni. Kijelentették, hogy a négereket, mint a fejéreket, egyaránt testvéreiknek tekintik. Bizottmányt neveztek, mely a kebli missiót intézzé s gyámolítsa. Egy más bizottmányt, mely minden más szabadszellemeű egyházakkal a testvéries jó viszonyokat még inkább fejtsé. Intézkedett, hogy vidéki alegyletek alakittassanak, mint a „National Conference“ kifolyásai. Két vallási lapot (Christian Registert és Christian Inquirer) pártfogása alá vett. Az idén már bejött 60 ezer dollár mellett, még 100 ezeret szavazott meg a régi „Associatio“ rendelkezése alá; s helyben 30 ezer dollárt gyűjtött s adott a „Meadville Theological School“ papnövelőintézet segélyezésére. Az érintett pár vonás is eléggé jelzi azt az életerőt s buzgó munkásságot, melyhez hasonlót még az ámerikai unitáriusok ennyire soha sem mutattak, s mely hangosan szól arról, hogy ők mind több több tért foglalnak el Ámérika szabad kebelében, s jövőjük soha sem volt szebb, mint most.

A jöltevők fejedelme. Van egy ember Ámérikában, kinek jótékony czélokra tett adakozása páratlan a világtörténetben. Ez Peabody György, egy egyszerű polgár, kinek sorsát királyok irigyelhetik. Egykor szegény volt, de nemeslelkűségben akkor is gazdag. Megáldotta a szorgalom és jó szerencse; de rajta nem teljesedett be az a közmondás, hogy a milliomosok könnyörtelen szívűek. 1852 óta négy millió dollárt, a mi pénzünk szerint nyolcz millió forintot, ajándékozott jótékony czélokra alapítványképen — tudományos, művészeti s főleg szegényeket segítő intézetekre. — Az emberiségnek egy ily jöltevéje méltó, hogy neve nyugottól keletig hangozzék és áldassék!

Egyházi czélokra tett adakozások vallásközönségünkben 1865-ben. — *Abásfalván:* Balás Lőrincz és neje Pálfi Julis 3 fr Vas Mózes 10 fr. A malmos társaság 99 fr. 31 kr. Több egyes birtokos 50 fr. Farkas Péter molnár és neje Cseke Rebeka 5 fr. Rácz Mihály és neje Zoltán Mária 4 fr. Nyomáti pap Domokos Áron 2 fr. adtak az Eklekziának. Vas Mózes 6 véka férőjü földet a belső emberek örökös használatára. Templom építésre ígérték Vas Mózes 10 fr. Márton András 3 év alatt 300 fr. mester Tóth Zsigmond és neje Zoltán

Sálomé 4—4 fr. o. é. — *Abrudbányán*. Az 1848-ki zavarok alkalmával elpusztult templom a közelebbi években felépítettvén, a fennmaradt költségek törlesztésére s az új templom teljes beállításához több nemű kegyes adományok tétettek. — *Adámos*. Isk. tanító Utó Gábor két kötleveiben 39 fr — *Ákosfalván*. Derzsi id Pitó János és neje Tar Zzuzsánna egy szószék takarót, érteke 14 fr. o. é. — *A. Rákoson* Gazdatiszt Józsa András az új iskola házra 700 d. téglát és 1000 d. cserepet. — *Bágyonban*. A birtokosság az általa ajándékozott államkölcson kamatjában 62 fr. 44 kr. o. é. — *B. Szt. Miklóson*. Csiki Károlyné év réf. vallásu asszony egy urasztalát, érteke 6 fr. o. é. — *B. Ujfaluban*. néhai Kovács Albert és neje Geréb Mária a papi hér pótlására véghagyományilag egy belső telket hozzá tartozó fekvőségekkel, érteke 600 fr. o. é. Pálfi Sándor az urasztalára több évekre kenyeret és bort ajánlott. — *Csokfalván*. Özv. Koncz Andrásné Szabó Mária és fia Koncz András 100 fr. Joo András 1 fr. Ákosfalvi Szabó József 5 frt. Az eklézsia közönsége az eklézsia javára a küüllőre egy lisztelő malmot épített. *Csehétfalván*. Kálmán Istvánné Kovács Eszter egy urasztalai keszkenyőt. *D. Sz. Mártonban*. Az eklézsia tagjai által műveltetett egy láb föld, mely 14 szekér törökbuzát jövedelmezett. Id. Pál András, gondnok, Szabó A. János, Molnár Gy. János, Pál István, Pálfi József, Miklós Mihály, Pál József és Pál Samu által 72 v. der borban egy új orgona alapja letétezt. — *Dombon*. A hivek buzgalma az építendő templomi alapot 500 v. csős törökbuzával gyarapította. — *Derzsen*. Esp. Inczeffi József a miklósfalvi l. eklézsia új harangja haza szállításáért járó 2 fr. o. é. szekérhért kifizette. A falusi közönség a status kamat kifizetésére 63 fr. o. é. — *F. Rákoson*. Gondnok Székely János husvétban kenyeret, b. Rauber Nándor husvétban és Szt. Mihálykor bort, Székely Miklós Szt. Mihálykor kenyeret az urvacsora osztáshoz. — *Gyepesen*. László Márton és László Gergely egy darabocska szántót s mintegy fél-szekér szénát termő kaszátot a pap örökös használatába. A község 46 fr. 90 kr. o. é. Rácz Mihályné Zoltán Mária egy szószék takarót. érteke 2 fr. o. é. Az eklézsia a pap és mesterhasználatára 31 v. ferőjü szántót, a mester részére egy 900 □ öl területü széna füvet. *Hévizen*. Id. Bartha Mihályné Kovács Zsófi 2. fr. o. é. ifj. Szakács Györgyné Szabó Mária 2 fr. o. é. szószék takarót. Péterfi Sándor és neje Sz Györgyi Borbára egy arany könyvül szolgáló jegyző könyvet érteke 3 fr. o. é. e mellett a magtár számára egy 48 v. vesszőkast; Berettyei Pál husvétban, Gutenau Ferdinánd és Károly-pünkösztben bort az urasztalához. — *H. Almáson*. Sándor Istvánné Barra Krisztina egy urasztali poharakra való takarót, érteke 1 fr. o. é. özv. Antonya Jánosné Kenyeres Rebeka konfirmációi alkalomra egy keszkenyőt érteke 1 fr. 20 kr. o. é. Egyes birtokosok együtt 100 fr. o. é. Schwarz József isk. építési szükségekre 1 frt. o. é. A község a papi házban két szoba fűtésére 2 mázsás érc fűtőt 19 fr. 97 kr. o. é. — *H. Karácsonfalván*. Csepregi Mózes és neje Varga Borbára a temetkező hely nagyobbitására egy v. férőjü szántót. Román György

és neje ugyan e czélra egy 100 öl területű szántót. — *H. Szt. Pálon.* Dimény Domokosné Máté Rebeka urasztalára egy abroszt és egy pohár takarót, érteke 4 fr. o. é. Török Jozsef néhai felesége Szabó Mária emlékére 10 fr. o. é. Bágyi Rebeka Máté Jánosné egy évi urvacsorai borra 4 fr. 96 kr. o. é. Egyes birtokosok együtt 156 frt. o. é. *H. Szt. Péteren:* Egyes birtokosok együtt 50 fr. o. é. A község az új pap használatára három évig egy darab kaszálló helyet a közhelyből, Oklandi asztalos a templomi koronán tett kijavítására 1 fr. o. é. *H. Ujfaluban.* Birtalan István 14 kupa ferőjű szántót a pap és mester örökös használatába, Siko István és neje Ambaris Juliánna az urvacsorai asztalra egy abroszt, érteke 5 fr. o. é. Egyes birtokosok együtt 30 fr. o. é. Dakó Mózes, Birtalan István Török István, Palé Mihály urvacsorai bort. — *Iklandon* Nagy Zsigmondné Fülöp Jusztina egy szószék takarót, érteke 3 fr. — *Kálban.* id. Nagy Zsigmond egy db. földet a temetőhez csatolás végett, érteke 15 fr. o. é. Nagy Albertné Apor Adelgunda az urasztalára egy terítőt, ért. 8 fr. o. é. — *Kálnokon.* Ütő István és Bedő Rozália egy szószék takarót, ért. 10 fr. o. é. Ütő András és neje Gyöngyösi Rózália egy urasztal takarót, érteke 7 fr. o. é. helyb. pap Ütő Dániel és neje Balog Juliánna a papi ülő széket padolásával együtt kiújították és megfestették érteke 3 fr. 20 kr. o. é. Bedő Dávid év. réf. a mesteri újház kemenczéjéhez kályhákat, érteke 3 fr. o. é. *K. Kadácson.* Marosi Istvánné Péter Mária egy szószék takarót, érteke 7 fr. o. é. Simén Ferencz egy urasztalai abroszt érteke 1 fr. o. é. — *Kedében.* Id. Vári Józsefné Karamán Judit egy szószék takarót érteke 8 fr. o. é. *Keményszalván.* Nyomáti pap Domokos Áron egy társaságos malombeli $\frac{1}{9}$ rész tulajdonát. 14 v. tiszta buzát. Több birtokosok harangöntésre 50 fr. o. é. A falusi közönség 20 fr. o. é.; egy nyári esztena haszonbérét 58 fr. o. é. A helybeli malmos társaság egy hónapi jövedelmet 35 fr. 88 kr. o. é. Egy nagy harang öntésre az ekklézsia tajjai ígérték 105 fr. 33 kr. o. é. — *Kilyénben.* Incze József egész életére vállalkozott az urasztalára kenyeret adni. — *Kis-Sároson.* A hivek buzgó igyekezete folytán egy diszes orgona készült érteke 580 fr. o. é. — *Kolozsvárit.* A leány iskola és kántori lak újra építéséhez az ekklézsia tagjaitól közel 2000 o. é. frnyi önkéntes adomány gyűlt bé. Balázs Ferenczné Vida Rebeka vég hagyományja 600 fr. o. é. Nagy Johánna k. a. egy urasztalára való takarót, Nagy Mózes egy 21 latot nyomó urvacsorai ezüst poharat, Bedő Dánielné Magyarosi Teréz egy urvacsorai keszkenyöt. *Komjátszegén.* A birtokosok állam kölcsönbeli illetékekben 31 fr. 50 kr. özv. Száknovics Istvánné Veres Klára vég hagyományilag 800 v. fr. — *Kövenden.* A birtokosság korcsomabeli jogából 404 fr. o. é. — *Lokodon.* A falusi község a közlegelőből 3 v. férőű szántót a mester használatául. Sándor Zsigmond a mestert illető 12 kupás szántót egy véka ferőüt jobbal cserélte ki. Máté Áron h. pap 2 frt. o. é. vasfütöre s ennek felszereléséhez kellő vasakat s urvacsorai kenyeret mig ott pap lesz mindig. *Laborfalván* id. Berde Mózes urvacsorai használatra egy aranyozott és ezüstözött üveg poharat. —

Mészkön A birtokosság korcsomájából 12 fr. 50 kr. o. é. — *Muzsánán*. Hatházi József h. pap a templom kijavítására 160 szekér követ, érteke 50 fr. ó. é. Hatházi József és neje Kele Ida egy urvacsorai keszkenyöt, érteke 4 fr. o. é. — *Ny.-Gálfalván*. Zágori Mária r. kath. 30 fr. o. é. tőke gyanánt. — *Nyomáton*. Szombatfalvi Péter a papságnak egy 4 v. férő parlagot, érteke 10 fr. o. é. Domokos Áron, h. pap, az iskolának egy öntött vas fütöt, érteke 10 fr. o. é. — *Oklándon*. Özv. Elekes Andrásné Benedek Juliánna urvacsorai használatra egy keszkenyöt, érteke 3 fr. o. é. Albert Józsefné Egyedfi Lidia hasonló czélra egy nagy abroszt, érteke 5 fr. o. é. s szt. Mihály-napkor urvacsorai bort. Lukácsfi Gergely urvacsorai bort husvétban. Alsó Kovács Mózesné Miklós Judit egy urasztalára való abroszt, érteke 1 fr. o. é. A falusi község az újból építendő papi lak alapjául 171 fr. o. é. Egyes birtokosok ismét e czélra 50 fr. o. é. — *Recsenyédén*. A falusi község 31 fr. 50 kr. o. é. A lővétei közönség 40 szál fenyőfát a templom fedele kijavítására. — *Ravában*. Gondnok Izsák János és neje Kedei Katalin egy szőszék takarót érteke 12 fr. o. é. — *Szabédon*. Özv. Fazakas Mártonné Nagy Zsuzsánna 24 fr. o. é. — *Széplakon*. P. Horvát Gábor, a templom és papi lak kiigazítására 8000 d. téglát, Dániel Gábor, hasonló czélra 2 szekér meszet. — *Szőkefalván*. Az ekklezsia tagjai által feliben mivelte egy láb földről 50 kalangya buzát. Szabó László, gondnok, a papi telekre egy kaput csináltatott 8 frton o. é. — *Szindén*. Az ekklezsia hivei a magtár számára 100 v. szemes törökbuzát. — *Szt. Mihályfalván* Dobos József egy új jegyző könyvet. — *Szt. Miklosón*. Márton Pálné Lukácsi Juliánna egy urasztalai abroszt érteke 7 fr. Sófalvi János gondnok 4 fr. 44 kr. o. é. id. Vári Ferenczné Tibold Zsuzsánna 3 fr. 33 kr. o. é. Több szomszéd ekklezsiai jóltevők búkk és cserfákat ajándékoztak 20 fr. o. é. — *Siménfalván*. Több ekklezsiai tag 5 fr. 65 kr. o. é. — *Szt. Mihályon*. Az ekklezsia tagjai torony építésre 132 fr. 60 kr. o. é. Gálfi Sándor és neje Osvát Amália s helybeli pap Török Sámuel és neje Inczeffi Juliánna a torony építő mestert az építés ideje alatt élelmezvén 50 frt kiadását kimélték meg az ekklezsianak. Az új toronygomb megvételeire építő mester Kovács Domokos 10 fr. Gálffy Sándor és neje 3 fr. helybeli papné Inczeffi Juliánna 2 fr. Simó Lajosné, Fekete Jánosné 1 fr. Deák Ferenczné 20 kr. o. é. Pap Sámuel egy 7. v. szántóját két évi használatra az A. Benczédi l. ekklezsianak engedte. — *Sz. Gericzén*. Kozma László, Endre és Tamás egy 27 lotot nyomó talpas ezüst kehelyt urvacsorai használatra. — *Tarcsafalván* Gazdatiszt Király András 3 fr. o. é. — *Teremiben* Egyed János az ekklezsia adóját fizetni ígérte, míg ott lakik. — *Tordán*. A gymnasium köből való építése megkezdődvén, erre helyt Tordáról vallás különbség nélkül 607 fr. 61 kr, Kolozsvárról 455 fr. Toroczkórol 23 fr. 56 kr. Bágyonból 15 fr. Kövendről 10 fr. anyagokban, vecturákban s kézi mukákban 937 fr. 6 kr. összesen 2043 fr. 23 kr. kegyes adomány gyült bé. Szabó-István és felesége Kerekes Juliánna mindketten év. réf. vallásuak a tanuló leány gyermekek számára egy

szavaló széket behuzó takarót, érteke 20 fr. o. é. Pap Mózesné Székely Ilka egy 28 latot nyomó urvacsorai ezüst tálat. Özv. Száknovics Istvánné Veres Klára véghagyományilag a.) a tordai egyháznak 800 fr. c. p. b.) a templomi szószekekre egy arany paszomántos bársony takarót, c.) egy halotti gyász posztot. d.) a gymnasiumnak 400 f. c. p. *Torockó sz. Györgyön*. A hivek 183 v. buzaajándékából magtár alapult. — *Turban* Tordai özv. néhai Száknovics Istvánné Veres Klára végrendeletileg 800 v. fr. — *Ujszékelen*. Ifj. Szöcs János neje Vári Zsuzsánna egy urasztali takarót, érteke 3 fr. o. é. — *Ürmösön*. Szabó Terézia Erdő Istvánné egy urasztali abroszt 10 fr. o. é. Maurer Károly az urasztalához bort háromszor; Gyerő Dávidné Bódi Sára mind a négyszer kenyeret. — *Járában*. Ez évben ment teljesedésbe n. Pápai István 500. o. fr. ért. végrendelete, e pénzzel a megrendelt harang elkészítettvén. — *Jánosfalván*. Kemény János és neje Gabos Lidia egy szószekekre való takarót, érteke 6 fr. o. é. Sárdi Hektor egy ládát szt. edények sat. tartására, érteke 1 fr. o. é. A falusi közönség korcsomai haszonbérből 52 fr. 34 xr. o. é. — *Várfalván*. Az ekklezsia pénztára vallás közönségünk pénztárába kötelezett tartozásának törlesztésére 392 fr. 70 kr. o. e. A falusi birtokosság 300 oszt. fr. értékű magtárát az ekklezsianak ajándékozta. — *Városfalván*. gr. Bethlen Sándor a mesteri telek melletti urbéres telkének hasonfele részét iskolai telek nevelésére. Bedő Sándor és neje Bereczki Mária, a míg élnek urvacsorai kenyeret és bort ígértek. Egyes birtokosok 60 fr. o. é. — *Vargyason*. n. Pákei Lajos bizonyos adósság keresetét a iskola javára adományozván, abból bejött 15 fr. 15 kr. o. é. Egyes birtokosok a segéd tanítói fizetés alapjául 40 fr. o. é. A falusi közönség az iskola számára író papirosra 5 fr. o. é. miből minden tanuló gyermek ingyen kapja az író-papirost. Józsa András egy jegyzőkönyvet. — *Verespatakon*. Az 1848-ki zavarok alkalmával elpusztult templom építési költségei fedezésére ez évben Székely Sámuel 192 fr. Székely József 211 fr. Székely Jakab 213 frtal. özv. Jánki Andrásné 200 frtal o. é. Gruber József 12 arannyal járultak. Tóth Györgyné Kovács Anna, a ki férjével közelebről egy 16 mázsás harangot öntetett, egy 6 arany értékű urasztali takarót adott. Szodán István a templom ablakaira megkivántató üveges munkát megcsináltatta. Az ablakrámak szintén adakozás utján csináltattak. A pap évi fizetését az ekklezsia 100 o. é. frtal megjavította. A mesteri állomást az év. réf. atyafiakkal együtt helyreállította; s a papilak építését tervbe vévén, Gagyí József magára vállalta a megkivántató fák hordását.

Népessége az erdélyi unitáriusok iskoláinak 1865-ben.

I. A kolozsvári főtanodában a tanulók száma: a) a papnöveldeben 31; b) a nyolcz gymnasialis osztályban 207; c) a három elemi osztályban 41; összesen 279.

II. A tordai közép tanodában a) az öt gymnasialis osztályban 80; b) a négy elemi osztályban 91; összesen 171.

III. A sz. kereszturi középtanodában a) az öt gymnasialis osztályban 80; b) a három elemi osztályban 53; összesen 133.

IV. Az egyes ekkleziák iskoláiban 2589 fiu, 1683 leány: összesen 4272.

A tanulók összes száma az erdélyi unitáriusoknál e szerint 4855.

A könyör gyermeke. Teremtsünk embert, monda az Úr, s miriád angyali lények figyeltek a végtelenségben elhangzó szavára. Ne teremts embert, mondá a Jogosság angyala: az ember jogtalan lesz önnön testvérei iránt, nyomorgatja s elnyomja a gyengét s kegyetlenül fog bánni az erőtelennel. Ne teremts embert! szóla a Béke angyala, ő embervérrel fogja áztatni a földet, nemének első szülöttje gyilkos lesz, megöli saját testvérét.

Az ember megfertőzteti a te szent helyedet hazugsággal, mondá az Igazság angyala; s bár tennen képedet nyomod arczára az igazság pecsétje gyanánt, mégis álnokság s csalfaság fog az ő beszédében uralkodni.

Ne teremtsd őt: mert föllázad teellened, s visszaél a neki adandó szabadsággal, kiáltá az összegyülekezett angyalok egyesült kara.

Mig' ekként szólnának az angyali lények, a Szeretet, az Örökkévaló teremtményinek e legifjabb, legbájosabbika, közeledék az ő trónjához, s térdet fejet hajta előtte. Atyám, esdeklék, teremtsd őt a te képedre; legyen ő jóságodnak áldottja. Mikor elhagyják őt minden szolgálóid, én kész vagyok felkeresni s szerető szívvel segíteni fel. Tévedni fog sokszor, de én tévedését is javára fordítandom. Erőtlen szívét jó indulattal töltöm be, résztvevővé teszem azok iránt, a kik gyengébbek nálánál. Ha eltér a béke s igazság útjáról, ha megsérti az igazságot s méltányt: akkor is mind vele leszek; és önnön tévedésinek következményei javítják szívét s tisztítják meg azt bűnbánat és szeretet által.

A mindenek Atyja kegyesen hallá a Szeretet angyalának esdő szavait, s teremté az embert, e gyenge és téveteg lényt, de tévelyei közepett is tanítványát az isteni jóságnak s bölcseségnek, gyermekét az irgalomnak és szeretetnek, a melyek őt soha el nem hagyják s szünet nélkül munkálnak megjobbításán.

Emlékezzél azért szármozásodra, oh ember, midőn könyörtelesen szívü s igazságtalan vagy. Az Istenség minden tökélyei közül csupán a szeretet lépett elő, hogy szószólló legyen a te lételed mellett. Könyör és szeretet voltak a te ápolóid: légy hát te is könyörülő szívü és igazságos.

Lényegesebb sajtóhibák.

44.	lapon	a.	8-ik	sorban:	Megtisztelve	h.	Megtisztulva.
60.	„	f.	8-ik	„	momentalis	h.	monumentalis.
98.	„	f.	11-ik	„	hitett	h.	hitet.
101.	„	f.	8-ik	„	Itenünknek	h.	Istenünknek.
104.	„	f.	2-ik	„	Szálljuk	h.	Szálljunk.
109.	„	f.	18-ik	„.	pályára	h.	pályára.
111.	„	f.	18-ik	„	teremtményt	h.	teremtmény.
132.	„	a.	13-ik	„	Maróthi után	vessző	kell.
140.	„	f.	18-ik	„	Valamit	h.	Valamint.
171.	„	a.	4-ik	„	ikola	h.	iskola.
178.	„	f.	9-ik	„	hogy sem	összeirandó.	
190.	„	f.	16-ik	„	minden	h.	mindez.
283.	„	f.	12-ik	„	meggyőződése	h.	megeősődése.

